

Programma 2019 - 2023 D66 Noord-Brabant

Gezond

Duurzaam

Vernieuwend

D66

D66 krijgt het voor elkaar

Inhoud

2

Voorwoord door Anne-Marie Spierings, lijsttrekker	3
Over de provincie	6
Samen werken aan een gezonde en duurzame leefomgeving	10
Energietransitie	17
Beter boeren	22
Slimme en innovatieve mobiliteit	25
Natuurontwikkeling	34
Versterken en innoveren naar een duurzame en circulaire economie	42
Cultuur van en door elke Brabander	49
Richtingwijzers	56
Colofon	57

Beste Brabander!

Voor je ligt het verkiezingsprogramma 2019-2023 van D66 voor de provincie Noord-Brabant.

De afgelopen periode heeft D66 voor het eerst in de Brabantse geschiedenis in het College gezeten. Dit heeft het Brabantse beleid in beweging gebracht. Een beweging richting een gezonder, duurzamer en mooier Brabant. Met veel ruimte voor mensen om mee te doen. Samen hebben we vernieuwd; samen hebben we resultaten behaald, samen hebben we Brabant voorbereid op de toekomst.

Het is tijd voor de volgende stap, tijd om de kiemen van vernieuwing uit te laten groeien en soms is het ook tijd om door te pakken door er nog een schepje ambitie bovenop te doen.

» **Duurzaam**

D66 wil in Brabant en met Brabant bijdragen aan duurzame ontwikkeling. In ons verkiezingsprogramma komen veel van de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de Verenigde Naties terug. Een deel behoort rechtstreeks tot de kerntaken van de provincie, andere doelen kunnen we helpen bereiken door de manier waarop we als provincie beleid maken en uitvoeren. D66 stelt hiertoe in dit verkiezingsprogramma drie waarden centraal: een gezond Brabant, een toekomstgericht Brabant en samen bouwen aan een mooier Brabant.

» **Gezond**

Gezondheid is voor ons een centraal thema. Hoe gezonder je bent, hoe meer je jezelf kunt ontplooien, en hoe meer je mee kunt doen in de samenleving. Die samenleving verandert en vraagt om steeds nieuwe oplossingen, om innovatie. Gelukkig zijn juist Brabanders daar goed in: iets maken, uitproberen en verder verbeteren, net zo lang tot het lukt. Het vermogen om te creëren, opnieuw te beginnen en tenslotte iets te perfectioneren. In Brabant doen we dat samen. Zo bouwen we grootse zaken: van wagens in optochten en parades tot bedrijven als Suiker Unie, Philips en ASML.

D66 wil gezondheid in alles centraal stellen. Dat betekent schone lucht, meer natuur, ruimte om te bewegen, waar het kan fietsen in plaats van auto's, en ga zo maar door.

D66 wil hierin een volgende stap zetten. Wij willen een stevige verbetering van de luchtkwaliteit, waarbij we streven naar de normen van de Wereld Gezondheidsorganisatie. We willen de kwaliteit van water en bodem versneld verbeteren. Want water en bodem zijn de basis voor ons voedsel.

We kiezen daarom voor beter boeren. Voor landbouw die in balans is met de leefomgeving. Voor landbouw die de kringlopen sluit: voedselbossen, natuur-inclusieve landbouw, agroforestry en biologisch. Zo ontstaat er een natuurlijke overgang van de intensieve landbouw naar de bijzondere natuurgebieden. D66 wil het Brabants natuurnetwerk voltooien en de kwaliteit vergroten. D66 ziet levendige steden in balans met een fraai natuurlandschap. Mooie natuur en een mooi landschap nodigen uit tot bewegen. Met snelfietspaden voor het zakelijk verkeer richting de stad of een bezoek van de stedeling aan de boer om zonder alle tussenhandel voedsel te kopen. Een Brabant waar iedereen gezond kan wonen, werken en bewegen.

» **Vernieuwend**

De wereld om ons heen verandert voortdurend. D66 wil dat we in Brabant zijn voorbereid op de toekomst, zijn voorbereid op verandering. Daarom zoeken we actief naar vernieuwing. We zoeken naar zaken die ons leven aangenamer maken, zoals een goed geïsoleerde woning, een elektrische auto of een nieuw medicijn.

En naar zaken die ons voorbereiden op verandering, zoals akkerbouw die bestand is tegen klimaatverandering of industrie die zonder fossiele grondstoffen kan.

Vernieuwing in technieken vraagt ook om vernieuwing in de manier waarop we samenleven. Hoe zorgen we ervoor dat iedereen de nieuwe technieken kan gebruiken en dat nieuwe technieken voor iedereen toegankelijk zijn? Dit kan de provincie niet zomaar regelen. De provincie kan het wel stimuleren. Daarom wil D66 een provinciale overheid die meedoet. Bijvoorbeeld met de Brabanders die een deelautoproject opzetten, met de boeren die samen met hun omgeving een boerderij opzetten, met de natuurbeheerders die educatie voor kinderen en activiteiten voor kwetsbare groepen organiseren, met de ondernemers die hun dak beschikbaar stellen voor zonnepanelen en de stroom aan elektrische voertuigen leveren. Juist doordat de provincie meedoet, kan zij ook bewaken dat de vernieuwing niet alleen voor de koplopers is: ‘Beloon prestatie en deel de welvaart’, geheel in lijn met de Brabantse tradities.

Vernieuwing in wat we doen gaat hand in hand met vernieuwing in de manier waarop we iets doen. Dat geldt zeker ook voor de manier waarop we de provincie besturen. De tijd dat bolwerken met notabelen bepaalden wat er gebeurde, is wat D66 betreft definitief voorbij. D66 stelt het individu centraal in de overtuiging dat elke Brabander iets kan bijdragen. Elke Brabander brengt netwerken mee, netwerken die wisselen van onderwerp tot onderwerp en die veranderen in de tijd. De Brabander zelf en zijn verbinding met de medemens staat bij D66 centraal.

Onderwijs en cultuur zijn hierbij voor D66 een belangrijke basis. Juist de combinatie van kennis, vaardigheden en creativiteit stellen het individu in staat om zich te ontplooien, om nieuwe ideeën aan te dragen, om samen met de provincie te werken aan de toekomst van Brabant. D66 wil dat de provincie haar manier van besturen verder vernieuwt. Dat de provincie meer naar buiten gaat, de Brabanders opzoekt.

Zo komt er meer ruimte voor al die fantastische ideeën die bij de individuele Brabanders bestaan.

Zo komt er ruimte om door te bouwen aan een beter Brabant. Zo komt er ruimte voor de volgende stap in onze ambitie. Want de beste ideeën voor Brabant, vinden we misschien wel op de meest onverwachte plekken. Ik ben er nieuwsgierig naar.

Samen zetten we de volgende stap vooruit. Een gezond Brabant waarin we samen bouwen aan een mooie toekomst.

Anne-Marie Spierings, lijsttrekker D66 Noord-Brabant

Over de provincie

» Dromen, durven, doen

In dit programma geeft D66 Noord-Brabant een beschrijving van het Brabant waarin we nu en in de toekomst duurzaam willen leven. Een gezonde provincie, waarin we, met behulp van de eigen kracht van de Brabander, uitdagingen durven aangaan en vol vertrouwen samen kunnen werken aan een groen en innovatief Brabant.

De belangrijke maatschappelijke thema's zijn tevens urgent. Ze vragen doortastend beleid en vooral ook snelheid. D66 heeft een missie, visie en aanpak die strategisch toekomstgericht is en tegelijkertijd concreet en praktisch.

Vandaag beginnen met het oog op morgen!

» Met elkaar, voor elkaar

D66 vertrouwt op de eigen kracht van mensen. Wij geloven dat de meeste mensen bereid zijn om met elkaar aan een duurzamere samenleving te werken. D66 heeft ideeën en overtuigingen, maar heeft de wijsheid niet in pacht. D66 pleit ervoor om inwoners en belanghebbenden in een vroeg stadium van planontwikkeling te betrekken. Zij kennen de lokale en specifieke omstandigheden vaak het beste.

De provincie kan het verschil maken voor de inwoners van Brabant. Direct of indirect heeft het provinciebestuur invloed op veel terreinen zoals werk, omgeving, natuur, veiligheid, gezondheid, leefbaarheid en cultuur. Er valt dus wat te kiezen voor de Brabantse democratie. Keuzes die bijdragen aan een vitaal, duurzaam en innovatief Brabant.

D66 streeft in Brabant naar veerkrachtige gemeenten met een vitale democratie. Brabanders moeten kunnen vertrouwen op de overheid. We denken daarbij aan krachtige regio's met een slagvaardig bestuur, die perspectief bieden op de toekomst en waarin men voorbereid is op grote maatschappelijke opgaven, zoals de energietransitie of de zorg.

We zitten in Brabant ook in de transitie van bolwerken naar netwerken: we verstrekken niet automatisch provinciaal geld aan traditionele bolwerken, maar we willen ook nieuwe spelers aan tafel, vernieuwende netwerken opzetten. De provincie faciliteert, brengt partijen samen, deelt kennis en kunde en verbindt best goede initiatieven, zodat er in Brabant een nog beter klimaat wordt geschapen waarin kan worden samengewerkt.

D66 vindt dat de provincie haar keuzes en taken in verbinding met zijn inwoners moet nemen en uitvoeren. Daarom wil D66 dat Brabanders betrokken zijn bij de voorbereiding van nieuw beleid, bijvoorbeeld via Young Projects. Bij ingrijpende voorstellen wil D66 eerst inwoners via internet laten reageren en hen de optie geven om wijzigingen aan te dragen (internetconsultatie).

D66 wil de volgende periode de inspraak evalueren en daar waar nodig transparanter maken. Het moet voor de inwoners volstrekt duidelijk zijn hoe het besluitvormingsproces is geregeld en wat er met de inspraak gedaan is.

Daar waar inwoners zelf initiatief nemen om de maatschappelijke opgaven van de provincie te realiseren, gaat de provincie de samenwerking aan. Dit verlaagt de drempel voor burgerinitiatieven, doordat de initiatiefnemers niet meer alles zelf hoeven te doen. Deze werkwijze zien wij bij de energietransitie zelfs als een plicht. D66 wil dat als regelgeving een waardevol burgerinitiatief in de weg staat, dispensatie verleend kan worden zodat het burgerinitiatief door kan gaan.

D66 vindt een sterke, onafhankelijke, kwalitatief goede regionale nieuwsvoorziening van elementair belang voor het goed functioneren van de democratie. Om volwaardig deel te nemen aan de Brabantse samenleving is het essentieel voor mensen om te weten wat er in hun provincie gebeurt. Daarnaast moeten Brabanders goed kunnen volgen hoe hun provincie bestuurd wordt en ze zo betrokken blijven bij de provinciale democratie. Omroep Brabant voorziet hierin voor Brabant. Daarnaast kan Omroep Brabant met lokale omroepinitiatieven (zoals Studio040 en DTV, die op meer regionaal niveau de publieke mediaopdracht uitvoeren) kennis uitwisselen. De provincie stimuleert Omroep Brabant om deel te nemen aan nieuwe initiatieven om (lokale) journalistiek te versterken, zoals het Mediacluster in de Spoorzone in Tilburg. Daar zoeken onderwijs en journalistiek elkaar op.

» **Open blik naar buiten**

D66 pleit voor een verdere versterking van de samenwerking tussen de steden en dorpen in de regio met een regierol voor de vijf grote Brabantse steden en de provincie. De provincie heeft een scharnierfunctie naar gemeenten, waterschappen, het bedrijfsleven, maatschappelijke partners, lokale initiatieven en inwoners en zet deze in om de regionale samenwerking te versterken. Daartoe sluit de provincie meer regiodeals af op maatschappelijke opgaves.

Een goede samenwerking is er wat D66 betreft vanuit de provincie ook op internationaal niveau. Bijvoorbeeld met de grensregio's bij grensoverschrijdende arbeidsmarkt-, mobiliteits- en veiligheidsvraagstukken. Op Europees niveau voor kennisuitwisseling, samenwerking in projecten en gezamenlijke lobby, bijvoorbeeld als het gaat om de transitie in de agrarische sector, de energietransitie en de bescherming van kwetsbare natuur. En met landen elders in de wereld, om economische kansen voor Brabant te verzilveren en onszelf te laten inspireren met nieuwe oplossingen voor onze maatschappelijke opgaven.

Samen werken aan een gezonde en duurzame leefomgeving

Gezondheid, zo blijkt uit onderzoeken, staat met stip op nummer een voor alle Brabanders. Iedereen kent het belang van gezondheid. Het is het fundament van ons bestaan, gezonde mensen blijken beter in staat om te leren, te werken, te ontwikkelen.

Gezondheid is een breed begrip. Het wordt bepaald door veel verschillende factoren. Er is gezondheid van lichaam. Er is gezondheid van geest. Onderzoek toont aan dat er een verband is tussen de plaats waar iemand geboren is en diens gezondheid. D66 wil dat deze gezondheidskloof zo snel mogelijk gedicht wordt. De provincie moet hierin een grote rol spelen.

Gezondheid is daarom voor D66 hét uitgangspunt in dit verkiezingsprogramma. D66 streeft naar een gezonde leefomgeving. Naar steden en regio's die prettig leefbaar en aantrekkelijk zijn. Naar een goed vestigingsklimaat met een economische concurrentiepositie. En dat alles in balans met de natuur.

Aanpak op hoofdlijnen

11

De provincie heeft een aantal wettelijke taken en bevoegdheden, maar D66 wil dat de provincie meer doet. De provincie kan betrokken partijen verbinden om kennis en inzichten te verrijken. D66 pleit ervoor om het provinciaal kennisplatform rondom gezondheid verder uit te bouwen; een vervolg op de reeds bestaande Brabantse Health Deal. Koplopergemeenten op dit onderwerp, als Uden en Helmond, mogen hun ervaringen breder delen. Volgende gemeenten dienen hierop zo snel mogelijk aan te haken, indien noodzakelijk met impuls vanuit de provincie.

D66 ziet kansen om digitalisering beter in te zetten om een gezond leefklimaat te realiseren. Digitalisering vormt namelijk de sleutel om in de toekomst de directe leefomgeving van mensen te optimaliseren. D66 wil daarom de investeringen vanuit het economisch programma beter benutten voor de eigen omgeving. Ondernemers moeten, naast de impulsgelden van de provincie Brabant om hun innovaties te bevorderen, meer kansen krijgen om slimme technologie toe te passen in Brabant zodat iedere Brabander profiteert van de kennis die al volop aanwezig is. De provincie moet bevorderen dat bestaande en nieuwe innovaties in sport en vitaliteit breder worden toegepast.

De provincie doet ertoe als het gaat om de kwaliteit van de leefomgeving van de Brabanders. Ze coördineert ze de verschillende thema's en overziet ze de lokale ontwikkelingen. De invoering van de Omgevingswet is volgens D66 een optimaal moment om deze rol te herijken; maar ook inhoudelijk opnieuw te laden. D66 is tevreden met de ontwikkeling dat ruimtelijke beleid verandert van puur ruimtelijk beleid naar omgevingsbeleid. De maatschappelijke opgave (gezondheid, veiligheid, welzijn) is leidend. Het ruimtelijk beleid is volgend.

» **De Omgevingswet**

De doelen van de Omgevingswet zijn geheel in lijn met wat D66 wil: meer invloed van mensen op hun eigen leefomgeving, meer ruimte voor initiatieven van de Brabanders en een overheid die actief meedenkt om wensen van de omgeving mogelijk te maken.

D66 wil de provinciale omgevingsvisie elke vier jaar herijken. Het streven van de provincie – en van D66 – is om in heel Brabant een goede landschappelijke kwaliteit te behouden/realiseren en een daarbij gezond leefklimaat voor inwoners te realiseren. Of het nu gaat om de aanleg van wegen en bedrijventerreinen, infrastructuur voor de energietransitie, grondstoffenstromen of digitalisering. De inwoners en ondernemers hebben baat bij duidelijkheid; zij investeren immers meerjarig.

D66 wil per maatschappelijk vraagstuk met de Brabanders in gesprek om te komen tot kernwaarden die centraal moeten staan bij dat specifieke vraagstuk. Samen met betrokkenen kan ook worden besproken welke gezamenlijke verantwoordelijkheden bij welke partij belegd moeten worden. D66 start daarbij vanuit het uitgangspunt dat de eigen kracht van mensen, hun omgeving en daarna pas de overheid aan zet is.

» Koester Brabantse karakteristieken

Als vestigingsplaats is Brabant voor elke generatie aantrekkelijk door het zogenoemde Brabantse mozaïeklandschap: de grote en kleine stad en het dorp wisselen elkaar op korte afstand af, met daartussen agrarische landschappen en gevarieerde natuurgebieden.

De vijf grote Brabantse steden combineren het kosmopolitische met het cultuur-historische. De kleine steden en dorpen bieden overzichtelijkheid en geborgenheid. Het landelijk gebied biedt rust en ruimte.

De provincie doet er volgens D66 goed aan om het Brabantse mozaïeklandschap tot een onderscheidend concurrentievoordeel van Noord-Brabant te maken. Dat gaat op twee manieren: door het mozaïek verder te ontwikkelen en door het Brabantse mozaïek te promoten als onderdeel van het Brabantse verhaal.

» **Prettig wonen in Brabant, nu en in de toekomst**

De provincie moet van D66 haar rol dóórpakken om voldoende aantal woningen in de Brabantse gemeentes gebouwd te krijgen. D66 wil een provincie die gemeenten aanspreekt om besluitvorming te versnellen. Daarbij hoort ook dat de provincie in haar eigen proces om woningbouwplannen goed of af te keuren snel duidelijkheid biedt.

D66 ziet een actieve plicht voor de provincie om de woningbehoefte over de gemeentegrenzen heen te coördineren. D66 wil dat erop toegezien wordt dat er voldoende diversiteit zit in de te bouwen woningen. Levensloopbestendige woningen, starterswoningen, eenpersoonswoningen, sociale woningbouw, maar ook woningbouw die geschikt is voor tijdelijk gebruik door (bijvoorbeeld) arbeidsmigranten dienen in iedere regio voldoende beschikbaar te zijn. D66 wil daarbij ook dat de provincie erop toeziet dat deze gebouwd worden op plaatsen die daarvoor het meest geschikt zijn. De gezondheid van de bewoner in balans met zijn omgeving is hierbij leidend. Duurzaam ruimtegebruik is een ander leidend beginsel. D66 vindt dat de provincie ook een rol heeft om aardgasvrij en circulair bouwen te stimuleren, bijvoorbeeld door nieuwe technieken te helpen ontwikkelen en door kennis te helpen delen tussen gemeenten.

D66 heeft een realistische kijk op het voorzieningenniveau in het buitengebied. Wie in een dorp woont, kan niet gelijktijdig een bos én een bioscoop willen. Voor wie in een stad woont, geldt dit andersom. Daarom zet D66 in op de bereikbaarheid van voorzieningen. Digitalisering is hierin van groot belang. Mensen in het buitengebied moeten via snel internet kunnen werken, online winkelen en hun zaken kunnen regelen. Voor wie de kennis of kunde ontbreken, kent de provincie diverse subsidies toe aan initiatieven die daarop inspelen. Daarnaast ziet D66 dat de mobiliteitssector goed inspeelt op de behoeften van mensen in het buitengebied; via mobiliteit als een dienst en kleinschalige collectieve vervoersdiensten. Er moet bij provinciale infrastructuur (paden, oversteekmogelijkheden, et cetera) rekening gehouden worden met gezond bewegen (fietsen, wandelen, et cetera).

» **Bestaande gebouwen toekomstbestendig maken**

Voor bestaande gebouwen ziet D66 diverse ontwikkelingen. De grootste successen worden geboekt door coöperatieve initiatieven die stap voor stap met deelnemers werken aan de verduurzaming van de woning. D66 wil de kennis die daar opgedaan is verder delen.

De verduurzaming van de woningmarkt gaat wat D66 betreft hand in hand met gezondheid. Met de investeringen die bijdragen aan het energieneutraal maken van de woning, kan ook de woning meer licht en lucht krijgen en kunnen vervuilende materialen (zoals asbest) aangepakt worden. Wanneer dergelijke aanpak in collectief verband worden ontwikkeld, wil D66 dat de provincie hierop mee investeert in de vorm van kennis, kunde, platform of in de laatste plaats financiering.

Er zijn woningen, gebouwen, vakantieparken en bedrijfsterreinen die niet meer aan de eisen van de tijd voldoen. Renovatie is dan niet altijd de beste keuze. Milieu en leefbaarheid zijn er soms mee gediend dat die gebouwen worden gesloopt.

» **Gezond water**

Diverse waterbeheerders (Rijkswaterstaat, de waterschappen, drinkwatermaatschappijen, provincie en gemeenten) werken dagelijks aan een betere waterkwaliteit. D66 wil een effectievere samenwerking tussen alle partijen voor het tegengaan van verspilling en van verstening en voor een verbetering van de kwaliteit van het zwem-, oppervlakte- en grondwater.

D66 blijft zich inzetten voor veilig water van goede kwaliteit. Dat geldt voor zowel drinkwater, oppervlaktewater als zwemwater. De provincie moet er wat D66 betreft dan ook alles aan doen om in 2027 de doelstellingen van de Kaderrichtlijn water te halen om daarmee de kwaliteit van het oppervlakte- en grondwater duurzaam te waarborgen. Te denken valt aan vermindering van de concentraties fosfaat, nitraat, bestrijdingsmiddelen en van restanten van verdovende middelen en van medicijnen, zoals hormonen. Kwalitatief waterbeheer vraagt om een ketenaanpak en een lange adem en dus om goede samenwerking.

Bij waterbeheer zijn vooral de waterschappen aan zet. Zij zorgen ervoor dat Brabanders droge voeten houden, maar leveren ook een belangrijke bijdrage aan het voorkomen van droogteschade. D66 ziet daarom een belangrijke rol voor de waterschappen weggelegd bij het klimaatbestendiger maken van de Brabantse bodem.

» **Gezonde lucht**

Iedere Brabander heeft recht op gezonde lucht. Gemeenten hebben verschillende uitdagingen op dit gebied, maar sommige gemeenten hebben te beperkte kennis of capaciteit om hier goed op in te spelen. D66 wil daarom dat de provincie een expertisecentrum gezondheid opricht voor advies en hulp aan gemeenten.

Verspreid over Brabant liggen veehouderijen die - soms samen met industrie - zorgen voor stankoverlast. De uitstoot van ammoniak, fijnstof en endotoxinen door veehouderijen vormt een hypotheek op de gezondheid van omwonenden. D66 zet in op agrarische bedrijven met dieraantallen die in balans zijn met de omgeving en die geen onverantwoord gevaar vormen voor de volksgezondheid. Ter bescherming van de gezondheid van omwonenden voert de Provincie een lobby richting Den Haag voor een vaccinatieplicht, zo lang als nodig is, voor geiten en schapen, onafhankelijk van het aantal gehouden geiten en schapen.

De Q-koorts epidemie heeft geleerd dat het belangrijk is om kennis over mogelijke gezondheidsrisico's in een vroeg stadium te delen. De stichting Q-support is op 1 oktober 2018 gestopt en de Nationale ombudsman beveelt aan om de aandacht voor en de activiteiten rond Q-koorts te borgen en te continueren. D66 wil de kenniscentra helpen die Q-koortspatiënten begeleiden en die medisch onderzoek doen naar Q-koorts en andere infectieziektes.

Het verkeer dat over provinciale wegen, door dorpskernen en over spoortracés rijdt, veroorzaakt conflicten op het gebied van veiligheid en luchtkwaliteit. D66 wil dat de provincie het gemotoriseerd verkeer met dieselmotoren en diesellocomotieven verder terugdringt, met name in ernstig door luchtverontreiniging getroffen zones, en dat zij aantrekkelijke, alternatieve vervoersvormen bevordert. Wat de grote steden voor hun stadscentra kunnen regelen, kan de provincie als wegbeheerder voor de N-wegen. Smart mobility maakt veel mogelijk. Schone vrachtauto's en elektrische bussen zijn al beschikbaar of komen binnenkort beschikbaar. Zie verder het hoofdstuk Slimme en innovatieve mobiliteit.

D66 wil dat luchtmetingen een goede afspiegeling vormen van de bestaande toestand in de diverse regio's. Daarbij ziet D66 kansen in de ontwikkeling van digitale metingen op bedrijfsniveau. Op deze wijze wordt de uitstoot van elementen gerichter aangepakt. Daar waar dit alsnog geen goede afspiegeling oplevert is het inzetten van een extra meetstation een optie.

D66 wil één gedeputeerde voor het thema gezondheid. Deze bestuurder bewaakt het onderwerp binnen de andere portefeuilles en ziet erop toe dat het beleid past binnen de ambities, en samen met alle Brabantse gemeenten pakt deze gedeputeerde de koe bij de horens, om te komen tot een gezond en duurzaam Brabant.

D66 wil:

1. Een gedeputeerde met gezondheid expliciet in de portefeuille.
2. Dat gezondheid en leefbaarheid doorsnijdend thema's worden bij alle aandachtsgebieden van de provincie.
3. In 2030 uitsluitend emissieloze veehouderijen, in 2023 100.000 Brabantse elektrische voertuigen en in 2020 beperkende maatregelen voor dieselvoertuigen op provinciale wegen.
4. Dat burgers, geheel in de geest van de nieuwe Omgevingswet, actief door gemeentes en provincies betrokken worden bij het opstellen van de omgevingsvisie en het omgevingsplan.
5. Het Brabantse mozaïek van landschappen tot onderscheidend concurrentievoordeel voor de provincie Brabant maken, de provincie waar je je in je nabije leefomgeving gewoon prettig kunt voelen.
6. Dat het aantal meetstations voor luchtkwaliteit in Brabant wordt uitgebreid zodat er een 24/7 inzicht ontstaat in de Brabantse luchtkwaliteit.

Energietransitie

Nederland heeft het Klimaatverdrag van Parijs omgewerkt tot een nationaal Klimaatakkoord (2018). Afgesproken is om de uitstoot van CO₂ te beperken met 49% in 2030 en met 95% in 2050. De niet-vrijblijvende uitwerking van het akkoord is overgelaten aan vijf landelijke sectortafels: energieopwekking, industrie, gebouwde omgeving, landbouw en mobiliteit. Het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen is een van de grootste uitdagingen waar Nederland de komende dertig jaar voor staat. De opwekking van duurzame energie zal vooral decentraal gaan plaatsvinden. Duurzame energie wordt gekenmerkt door aanbodsturing. Pieken in het aanbod en pieken in de vraag zullen niet vanzelf gaan samenvallen. Deze systeemveranderingen hebben grote gevolgen voor het gebruik, de opslag en het transport van energie.

D66 streeft naar een fossielvrije samenleving in 2050 en 55% duurzame energie in 2030. Dit betekent een stevige energiebesparing, het gebruik van duurzame vormen van energie en fundamentele innovaties in energie en de biobased economie. Dit vraagt vanaf de eerste dag de betrokkenheid van de Brabanders. Het vraagt bovendien een omslag in de energiewereld en op langere termijn ook het loslaten van vertrouwde toepassingen. D66 is tevreden om te zien dat deze beweging volop zichtbaar is, maar wil vasthouden aan haar ambities en het tempo versnellen.

Aanpak op hoofdlijnen

In elke sector zal de verduurzaming moeten worden ingeluid door verregaande maatregelen om energie efficiënter te gebruiken en te besparen. Daar zijn met bestaande technieken al grote winsten mee te behalen.

Het gebruik van fossiele brandstoffen moet worden uitgefaseerd. Daarvoor zullen gevestigde belangen moeten worden overwonnen. Nieuwe, duurzame vormen van energie vragen om afstemming van aanbod en vraag, om opslag en om transport van warmte.

Ondergrondse buisleidingen kunnen dienen voor transport van warmte, (gevaarlijke) stoffen en goederen.

D66 is van mening dat de provincie ambities moet tonen bij de energietransitie.

Als bestuursorgaan mag van haar worden verwacht dat zij een zichtbare voorbeeldrol vervult bij het verduurzamen van haar eigen bezit, meer in het bijzonder voertuigen en gebouwen. De provincie geeft prioriteit aan de verduurzaming van bedrijfsterreinen, aan windenergie en het benutten van het economisch potentieel dat voortvloeit uit de duurzame samenleving.

» Besparingen

Energie die je niet gebruikt, hoef je ook niet op te wekken. Energie besparen is daarmee geld besparen. Bovendien geeft goede isolatie meer comfort in huis en op kantoor. En energiebesparing brengt een concurrentievoordeel voor bedrijven. D66 wil dat de provincie samen met gemeenten een ambitieus programma opzet voor energiebesparing bij bedrijven. Met een aanpak per bedrijfsterrein komen ook kansen voor uitwisseling van energie en gebruik van afval als grondstof in beeld. Handhaving is een stok achter de deur mochten bedrijven niet mee willen doen.

D66 wil dat de provincie het ruimtelijk beleid benut om (sector-overschrijdende) energiebesparing te realiseren. Denk aan nieuwe woonwijken en bedrijven dichtbij snelfietspaden en openbaar vervoer, of aan glastuinbouw bij bronnen van (rest)warmte. Brabant kent veel verlichting in de buitenlucht. D66 wil dat deze verlichting vervangen wordt door een duurzame variant, bijvoorbeeld LED. Daarnaast moet de verlichting functioneel worden ingezet, om lichtvervuiling zo veel als mogelijk te voorkomen.

» **Opslag en distributie**

Het bestaande Brabantse netwerk voor elektriciteit en gas is eigendom van Enexis. Het netwerk heeft een hoge betrouwbaarheid en leveringszekerheid. De provincie Brabant is samen met enkele andere provincies en vele gemeenten de aandeelhouder van Enexis. Hiermee is het publieke belang van onze netwerken geborgd. D66 vindt dat warmtenetten ook in publieke handen horen te zijn.

De mismatch in de tijd tussen de vraag en het aanbod van duurzame energie zal moeten worden opgelost. Zogenaamde ‘smart grids’ zijn een essentieel onderdeel van het nieuwe distributiesysteem voor elektriciteit. D66 ziet goede mogelijkheden om elektrische auto’s, bestelwagens en bussen onderdeel te maken van het elektriciteitsnetwerk; het zijn feitelijk batterijen op wielen. De provincie moet daarom stevig blijven inzetten op elektrisch vervoer. ‘Smart & green mobility’ is een combinatie van diverse duurzaamheidsmaatregelen in het personen- en goederenvervoer. Brabant is een provincie met internationale voorhoedespelers op het terrein van technologische ontwikkelingen op dit gebied. Noord-Brabant kan een geschikte proeftuin zijn. D66 wil dat de provincie de mogelijkheid van proeftuinen stimuleert.

Naast pieken die plaatsvinden binnen een etmaal, kent duurzame energie ook grote seizoenverschillen. Voor seisoensopslag van energie bestaan nog weinig goede oplossingen. D66 wil dat de provincie innovaties in energieopslag aanjaagt. Er zijn nog veel ontwikkelingen mogelijk, zowel voor opslag van warmte in (phase change) materialen, als opslag van elektriciteit in stoffen (koolwaterstoffen, waterstof of metaal).

De provincie kan universiteiten en bedrijven bij elkaar brengen, zodat slimme ideeën sneller leiden tot toepasbare oplossingen. Nieuwe vormen van opslag vragen bovendien om nieuwe regels en het afschaffen van oude. D66 vraagt hier nadrukkelijk aandacht voor.

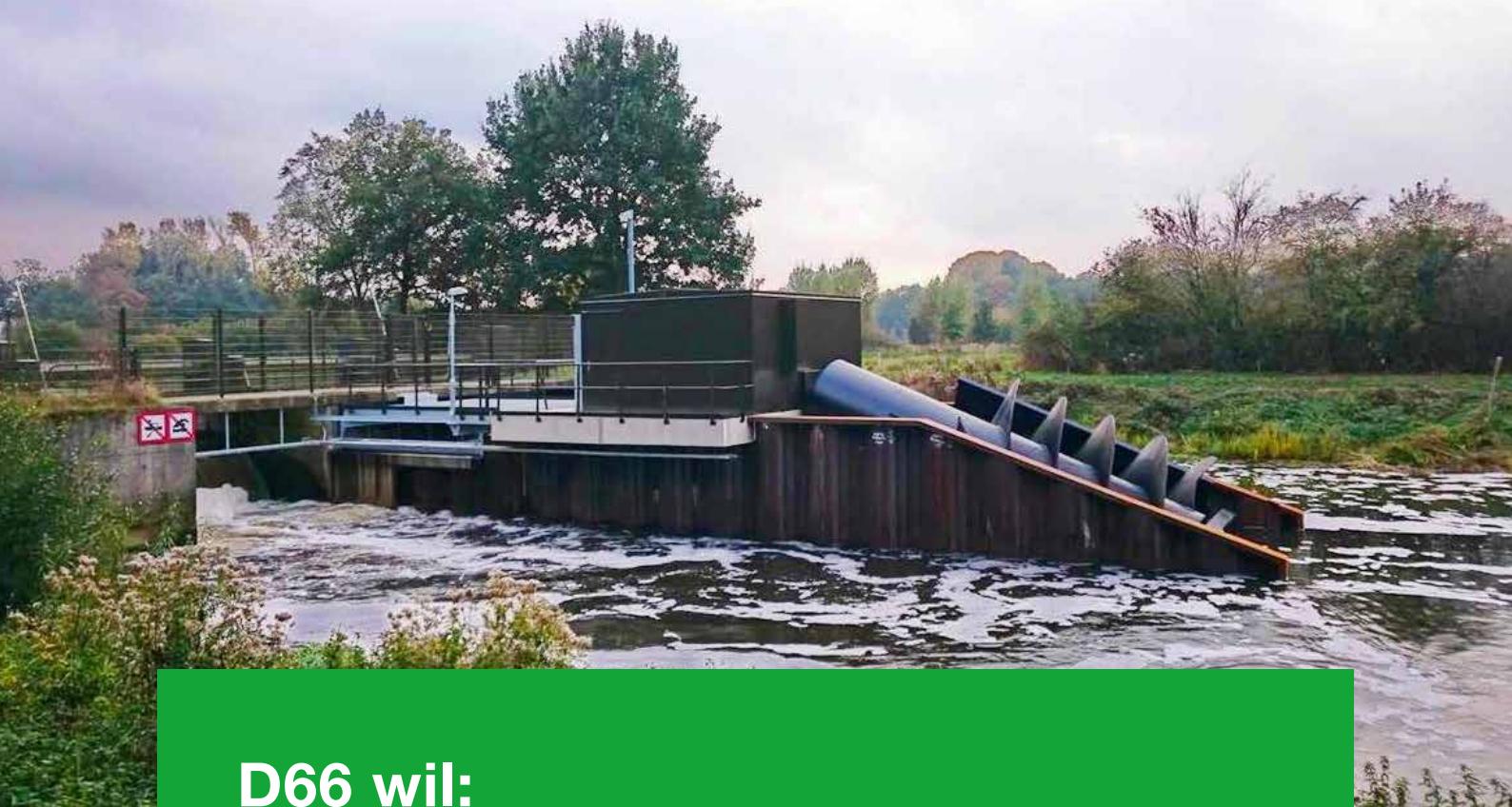
» **Van fossiel naar duurzaam**

De provincie heeft haar aandelen in energiebedrijf Essent in 2009 verkocht. Het daarmee vrijkomend geld wordt al deels ingezet om de energietransitie te versnellen. D66 wil in de periode 2019-2023 100 miljoen besteden uit de zogenaamde Essentgelden om de energietransitie in een hogere versnelling te brengen.

D66 wil dat zo veel mogelijk (bestaande) daken worden benut voor zonnepanelen. Ook gevels bieden mogelijkheden. Na jaren van ontwikkeling van dunne film zonnetechnologie bij Solliance in Eindhoven, wordt het de komende jaren mogelijk om ook in wegen en tal van andere harde oppervlakken energie op te wekken. Daarna komt het gebruik van landschappelijk minder waardevolle plekken (zoals stortplaatsen en braakliggende terreinen) in beeld, en pas in laatste instantie de zogenaamde zonneweides op agrarisch land of wateroppervlakken.

Ons landschap is gevormd door de winning van energie: kappen van bos in de Middeleeuwen, wind- en watermolens, steken van turf in de 19e eeuw en de winning van kolen in Zuid-Limburg. Moderne windmolens geven een nieuwe vorm aan het landschap. D66 is van mening dat windenergie nodig is voor het behalen van een fossielvrije samenleving. Wij zetten dus in op extra windmolens, daar waar mogelijk. Zowel bij windmolens als zonneweides is mede-eigenaarschap van Brabanders voor D66 een randvoorwaarde, waarbij 50% het minimum zou moeten zijn. De energietransitie is immers van ons allemaal.

D66 wil:

1. Energietransitie erkennen als nieuwe kerntaak van de provincie.
2. Zonnepanelen op alle (geschikte) bestaande daken en andere oppervlakken zoals gevels, stortplaatsen en wegen.
3. Investeren in elektrisch vervoer en slimme netwerken: Brabant als broedplaats.
4. Mede-eigenaarschap van Brabanders in zonne- en windmolenparken.
5. Dat vanuit de Essent-gelden in de periode 2019-2023 tot een bedrag van 100 mln euro kan worden geput om de investeringsagenda energie in Brabant te versnellen.

Beter boeren

Voor de voedselvoorziening is de agrarische sector in Noord-Brabant van regionale, nationale en internationale betekenis.

De sector is divers: veeteelt vooral in het oosten, akkerbouw vooral in het westen en glastuinbouw in concentratiegebieden. Intensieve vormen wisselen elkaar af met extensieve vormen, grondgebonden met niet-grondgebonden.

Natuurbeheer is meer en meer een vast onderdeel van het boerenbedrijf. De voedselindustrie is in Brabant alom aanwezig. Ze levert een bijdrage aan de economie, de werkgelegenheid en de export van goederen. De sector is dynamisch en behoort op onderdelen tot de innovatiefste ter wereld. Maar er is ook een keerzijde. Economisch gezien zijn er sterkere en zwakkere sectoren.

Emissies naar de lucht veroorzaken op het platteland verontreiniging, gezondheidsproblemen, geluid- en geurhinder.

Emissies naar bodem en grondwater overstijgen op veel plaatsen de draagkracht van het milieu. De kwaliteit van het grondwater wordt bedreigd.

Hoewel de verspilling in de agrarisch sector traditioneel relatief klein is, is er nog lang geen sprake van volledige gesloten kringlopen; in Brabant vindt overbemesting van de bodem plaats, terwijl elders op de wereld door de productie van veevoeders uitputting van de bodem plaatsvindt.

Met het beschikbaar komen van meer informatie neemt het besef toe van de noodzaak dat er echt iets moet veranderen. De afgelopen jaren is een transitie in de sector op gang gekomen.

De komende jaren wil D66 grote stappen nemen.

Aanpak op hoofdlijnen

D66 gaat voor een gezonde agrarische sector: gezond voor mens en dier en winstgevend. Wij willen de sector in overeenstemming brengen met de eisen die de mensen en het milieu stellen. Wij willen een sector met toegevoegde waarde voor mensen die in het buitengebied wonen, werken en recreëren. Daartoe hanteert de provincie heldere kaders, pakt ze overlast aan en zorgt voor aanjagen en verbinden van innovaties.

» Werken aan een duurzame sector

D66 wil dat de kringlopen in de landbouw op Noordwest-Europese schaal worden gesloten. D66 ziet voor de toekomst twee hoofdrichtingen die naast elkaar zullen bestaan en die overigens vele mengvormen zullen kennen. Beide vormen produceren bovendien op een duurzame manier gezond voedsel. Het eerste spoor is een hoogtechnologische landbouw met de focus op productoptimalisatie, technische en procesinnovatie. Het resultaat is een innovatieve, concurrerende en duurzame bedrijfskolom met een aantrekkelijke toevoegde waarde. Het tweede spoor heeft een ander verdienmodel. Het legt nadruk op (lokale) waardecreatie door integratie met natuur- en landschapsbeheer, door de keuze voor bijzondere, meer nicheproducten waaronder biologisch en natuur-inclusief en door een sterke binding met de consument in de vorm van erfbezoek en recreatie. Deze bedrijven zijn vaak kleinschaliger met een hogere marge per eenheidproduct.

Te vaak staan boeren en natuur tegenover elkaar. De afgelopen jaren zijn er voorzichtige stappen gezet om mengvormen tussen boeren en natuur te ontwikkelen. De weidevarkens in Hilvarenbeek, waterbuffels in Son en Breugel en Herenboeren in Boxtel zijn hier goede voorbeelden van. Ook verschijnen de eerste voedselbossen en agroforestry op de Maashorst, langs de Essche Stroom in Sint-Michielsgestel en in Schijndel. Deze vormen van landbouw bieden perspectief op een goed inkomen én op meer waardering voor de agrarische sector. Ze bieden daarnaast ook perspectief op meer biodiversiteit en een gezonde bodem. D66 wil dat de provincie deze vormen van landbouw stimuleert, zodat er in 2023 50 bedrijven koploper zijn in natuur-inclusieve landbouw en elke regio ten minste enkele volwaardig voedselbossen heeft.

D66 wil ondernemers helpen om te komen tot een meer diverse aanplanting van voer voor de veehouderij. Er zijn namelijk interessante alternatieven voor krachtvoer, maïs en gras. D66 wil de lessen vanuit het onderzoek Methaanemissie koeien (onderdeel van het project Koeien en Kansen) zo snel mogelijk in Brabant toepassen.

Samen met boeren wil D66 experimenteren met meer natuurlijke mest om kunstmest te vervangen. Door knellende regelgeving worden goede initiatieven hierin belemmerd. D66 wil op korte termijn met pilots verkennen hoe deze knellende regelgeving weggenomen kan worden. Noord-Brabant kampt met een mestoverschot, maar brengt gelijktijdig kunstmest op de grond. Dat is onwenselijk. Door enerzijds de mestproductie te reduceren, en anderzijds het gebruik van kunstmest te ontmoedigen, brengt D66 de kringloop terug in balans. Tijdens deze transitie blijft op dit moment het verwerken van mest een probleem. D66 wil voor een korte termijn mest kunnen verwerken op industrieterreinen. Totdat de kringlopen gesloten zijn is dat noodzakelijk. Daarbij streven we naar een kringloop die zo klein als mogelijk en zo groot als technisch noodzakelijk is.

D66 wil verder met de stimulering van het aanplanten van vanggewassen. Stikstof en fosfaat komen in de bodem en het water terecht als ze niet of onvoldoende door een gewas opgenomen worden. Het aanplanten van gewassen, als afwisseling of in plaats van maïs op zandgrond voorkomt dit. Deze aanpak is vooral belangrijk in regenrijke perioden. En juist dat zal de komende jaren steeds meer voorkomen als gevolg van klimaatveranderingen. Daarom wil D66 dat de provincie deze stimulering voortzet.

D66 wil dat de provincie deze vormen van landbouw stimuleert, zodat er in 2023 tenminste 50 bedrijven natuur-inclusief zijn en elke regio ten minste een volwaardig voedselbos heeft.

De intensieve veehouderij staat in het brandpunt van de maatschappelijke belangstelling. Met de intensieve veehouderij hangen gezondheidsrisico's samen voor burgers, omwonenden en boeren. Deze moeten naar het oordeel van D66 tot een aanvaardbare hoogte worden teruggebracht.

Het gebruik van steeds grotere landbouwwerktuigen en -voertuigen leidt elk jaar tot een aantal nare ongelukken. De provincie kan volgens D66 als beheerder van de zogenaamde N-wegen een belangrijke rol spelen bij het terugdringen van het aantal en de aard van de ongelukken.

» **Aandacht voor werkgelegenheid en economie**

Het agrarisch onderwijs van de HAS en diverse ROC's vormt de basis van de agrarische sector. De opleidingen zijn echter vaak smal, waardoor jonge boeren onvoldoende zicht hebben op de vele mogelijkheden, van gangbare, intensieve productie tot niches, nevenfuncties of natuur-inclusieve landbouw. D66 wil dat de provincie het voortouw neemt om samen met de Brabantse agrarische opleidingen ervoor te zorgen dat mogelijkheden tot vernieuwing en innovatie centraal staan in de lesstof.

De Brabantse agrarische sector biedt meer werkgelegenheid dan waarin de Brabantse arbeidsmarkt in de praktijk kan voorzien. Grote groepen buitenlandse werknemers strijken hier tijdelijk of permanent neer. De Brabantse economie heeft er baat bij. D66 pleit voor provinciale regie op huisvesting van arbeidsmigranten. De provinciale verordening Ruimte biedt hiertoe handvatten.

Bij professioneel ondernemerschap hoort een professionele en sluitende administratie. Een sluitende administratie is een afspiegeling van de werkelijkheid. D66 ziet de handhavers van Rijk, provincie en gemeenten in de toekomst graag beter en minder verkokerd samenwerken, waardoor er minder erfbetreders en minder bureaucratische lasten voor de boeren zijn.

» **Trots!**

Een moderne boerenondernemer staat midden in de maatschappij en houdt met vele belangen tegelijk rekening. Dat maakt zijn beroep complex, maar ook boeiend. Een goede boerenondernemer mag trots zijn op zijn vak. Een provincie die met zulke ondernemers mag werken, mag trots zijn op zulke boeren. D66 wenst zich een provincie Noord-Brabant met veel trotse boeren.

D66 wil:

1. Een gezonde agrarische sector, zowel voor mens en dier als economisch.
2. Doorpakken op natuur-inclusieve landbouw.
3. Een leefbaar buitengebied waar het prettig wonen, werken en recreëren is.
4. Samen met de boeren en de agrarische kennisinstellingen in Nederland werken aan een innovatieve sector.
5. Dat er (streg) wordt opgetreden tegen administratieve manipulaties bij agrarische ondernemingen.

Slimme, innovatieve mobiliteit

De provincie heeft de mogelijkheden om de mobiliteit, de concurrentiekracht en de leefbaarheid in de provincie in positieve zin te beïnvloeden. Elke inwoner of bedrijf heeft baat bij goede verbindingen. D66 stelt zich daarbij de vraag op welke wijze de vervoersbewegingen vorm krijgen. D66 stelt duurzaamheid daarbij voorop.

Bij alle denkbare maatregelen speelt de onderliggende, fundamentele vraag hoe we (de groei van) het personen- en goederenverkeer kunnen verminderen zodat er een betere doorstroming is met minder belasting voor de omgeving. Dit doen we door in de mobiliteitsvraagstukken alternatieven te ontwikkelen en te bevorderen. Hierbij zetten we in op alternatieven zoals trein, water en buisleidingen.

Het concept dat mobiliteit verzekerd is door het bezit van een auto, vrachtwagen of aanbod van openbaar vervoer is achterhaald. Met de toename van het gemotoriseerde verkeer en vervoer ontstaan er capaciteits- en gezondheidsproblemen: er ontstaan reistijdverliezen en ongelukken, de luchtkwaliteit gaat achteruit, er is geluidshinder, er is ruimtebeslag, er zijn trillingen en er is stank. De aanleg en het onderhoud van de infrastructuur leggen een groot beslag op publieke middelen en ruimtelijk gebied. Daarnaast zien we veelbelovende nieuwe ontwikkelingen zoals flexwerken, flex-ov, communicatie via social media en digitale werkprocessen en innovaties zoals de hyperloop.

Aanpak op hoofdlijnen

D66 wil elke stuk nieuw asfalt dat onze schaarse natuurgebieden kan schaden overbodig maken door allerlei andere, slimme, alternatieven in te zetten. Dit kan niet gerealiseerd worden als wij de groei van het gebruik van de auto's en vrachtwagens op de wegen door laten gaan. We moeten niet alleen de groei van schone auto's en vrachtwagens stimuleren maar tevens de vervanging van deze voertuigen met andere manier van vervoeren realiseren. Anders kunnen wij de groeiende filevorming en gevaarlijke situaties op de wegen niet goed aanpakken.

Als wij een serieus alternatief voor personenvervoer willen hebben dan moeten wij meer investeren in het openbaar vervoer. Dat betekent dat we meer capaciteit moeten creëren voor zowel spoorweg- als passagiersvervoer.

D66 kiest voor een aanpak op drie hoofdlijnen. Ten eerste het ontwikkelen van intelligentere vormen van verkeer en vervoer. Daarnaast het duurzamer maken van vervoer met schonere en veiligere mobiliteit. Tot slot zal er aan de bereikbaarheid moeten worden gewerkt.

De provincie kan deze doelen alleen bereiken in goede samenspraak met de gemeentes, het Rijk, de aangrenzende provincies en België c.q. Duitsland.

» Intelligentie systemen

Smart mobility omvat een reeks aan nieuwe mogelijkheden waarbij ICT wordt gecombineerd met transportsystemen. We zitten op het omslagpunt waarbij goed moet worden nagedacht of geïnvesteerd moet worden in nieuwe mogelijkheden of uitbreiding van de wegcapaciteit. Pas als alle intelligente oplossingen zijn uitgeput, denkt D66 aan meer asfalt en beton in het Brabantse wegennet. Het Rijk zal als wegbeheerder van de snelwegen door het provinciaal bestuur moeten worden aangezet om mee te denken, beslissen en betalen.

De marktpenetratie van schone voertuigen wordt medebepaald door de snelheid van de ontwikkeling van de techniek. De regio Helmond/Eindhoven is een epicentrum van deze ontwikkeling. D66 wil dat de kennis en kunde van deze sector leidt tot pilots die verspreid zijn over de hele provincie. Zo kunnen we alle Brabanders kennis laten maken met de vervoersmiddelen van de toekomst. De provincie profileert zich als de werkplaats voor de maakindustrie van Nederland. De provinciale ambitie kan volgens D66 nog een stap verder: Brabant wordt de broedplaats voor smart mobility en schone mobiliteit in Europa. De provincie zet hier integraal op in via economische en mobiliteits-programma's.

Onze inwoners en bedrijven zien dat tegelijkertijd gebruik maken van dezelfde weg achterhaald is. Projecten om mensen aan te moedigen op andere tijdstippen te reizen geven reden om uit te breiden naar werkgeversdeals om thuiswerken en reizen buiten de spits nog meer te stimuleren.

» **Schone en veilige systemen**

D66 wil dat het voor de Brabander logisch wordt om te kiezen voor duurzaam vervoer. Als de keuze vervoer met de trein is, dan zal het openbaar vervoer of het fietspad naar het station een makkelijke aansluiting moeten zijn. Als de keuze de elektrische fiets of auto is, dan zullen er voldoende en toegankelijke openbare oplaadmogelijkheden moeten zijn.

D66 zet de komende periode in op grote uitbreiding van elektrisch opladen, door in ontwikkelingsverbanden en aanbestedingen laadmogelijkheden als voorwaarde op te nemen, door het bevorderen van snellaadstations langs rijkswegen en deze stations op te nemen in de concessies van provinciale wegen, en tevens door het openbaar vervoer zero-emissie te maken.

D66 streeft naar 15.000 laadpalen in de openbare ruimte in 2023.

D66 ziet de fiets als een goed alternatief voor de personenauto. D66 wil dat de provincie gemeentes stimuleert om voorzieningen voor het fietsverkeer een hogere prioriteit te geven. Te denken valt aan beveiligde stallingen, meer oplaadpunten, meer snelfietsroutes, een betere aansluiting met transferia, een beter wegdek met betere afstelling van verkeerslichten en een veilige inrichting van de fietspaden. De Brabantse ambitie voor 2020 was 5 snelfietsroutes. D66 gaat voor 20 snelfietsroutes in 2023, waardoor er een goede en snelle fietsverbinding ontstaat tussen de Brabantse steden en dorpen.

D66 volgt de ontwikkelingen rond de hyperloop. Dit is een supersnel transportsysteem, waarbij passagierstreinen met hoge snelheid door vacuümbuizen schieten. Het kan een goed alternatief bieden voor vliegen. D66 vindt het plan voor een traject Amsterdam naar Frankfurt een kans om Brabant beter bereikbaar te maken.

Als laatste vraagt D66 aandacht voor Eindhoven Airport, een belangrijke luchthaven voor Brabant. D66 vindt dat de ontwikkeling van Eindhoven Airport in balans moet zijn met de omgeving. Vanaf 2020 moet er weer bepaald worden hoeveel vluchten er mogen plaatsvinden. Al jarenlang staat deze discussie in het teken van meer vliegen en dus meer vluchten. Als D66 vinden we dit geen automatisme meer. Wij willen een brede discussie op grond van onderzoek, waarbij alle aspecten onderzocht worden van de gevolgen van minder, een gelijk aantal of meer vluchten: de effecten hiervan op milieu, gezondheid en duurzaamheid, leefbaarheid en economie. Omwonenden, omliggende gemeenten en de provincie dienen hierbij een belangrijke rol te spelen.

» **Bereikbaarheid**

D66 pleit voor betere internationale reizigerstreinverbindingen van Eindhoven, Breda en Tilburg met Antwerpen, Brussel en Düsseldorf.

Het (internationaal) vervoer van gevaarlijke stoffen dient plaats te vinden over tracés die daarvoor zijn bestemd, meer in het bijzonder de Betuwelijn en de grote rivieren en kanalen. D66 wil een dedicated traject of zone in West-Brabant voor het vervoer van gevaarlijke stoffen. D66 wil bovendien een uitbreiding van buisleidingstraten. Dit is een schone en veilige manier van transport. De plannen in het programma Hoog Frequent Spoor op het gebied van goederenvervoer dienen hierop te worden aangepast.

D66 hecht aan het openbaar vervoer in het buitenstedelijk gebied. De leefbaarheid van het platteland is hiermee gediend. Daar waar het gebruik van de bus zo laag wordt dat het onderhouden van een buslijn niet meer rendabel is, zullen nieuwe vormen van openbaar vervoer ontwikkeld moeten worden. Ook moeten de locaties van bestaande haltes heroverwogen worden. D66 ziet kansen voor deelauto-concepten en mengvormen van doelgroepenvervoer en openbaar vervoer. D66 wil de ingeslagen weg van flexibel vervoer (bravoflex) samen met de reizigers goed evalueren en uitbreiden. Op locaties waar de buslijnen rendabel zijn, maar nog niet vol zitten, wil D66 dat er goed gekeken wordt naar de busroutes. Hierbij wil D66 af van het dogma dat alle bussen van en naar een station moeten vertrekken. Een busroute kan ook prima een cirkel om een stad maken en hierbij alle dorpen en kernen met elkaar verbinden.

De afgelopen periode zijn plannen rond de N69, N279, N629, N65 en A2, A58, A59 in werking gezet. Na realisatie van deze projecten en met de opname in het MIRT van de A67 is het Brabantse wegennet wat D66 betreft af. D66 zet in op verbetering van kruisingen en aansluiting tussen wegen zoals Hooipolder (A59 en A27). D66 ziet een verdere investering in asfalt niet als een goede keuze en wil inzetten op intelligente toepassingen, smart mobility.

De N261 staat geregeld vast met verkeer van en naar de Efteling. Omwonenden mogen niet de overlast ervaren van de verkeerstroom naar de Efteling. D66 wil zo veel mogelijk mensen met goed openbaar vervoer laten reizen en hier kijken naar duurzame alternatieve vervoersmogelijkheden. Bijvoorbeeld de aanleg van een lightrailtraject tussen 's-Hertogenbosch, Waalwijk, de Efteling en Tilburg.

De vraag wordt actueel hoeveel logistieke activiteit Brabant nodig heeft en hoeveel verkeer en vervoer de leefbaarheid in Brabant kan verdragen. D66 ziet de grenzen van de conventionele groei in zicht komen. Fijnmazige logistiek levert nu veel verkeersbewegingen op provinciale wegen en gemeentelijke wegen op. D66 wil samen met gemeenten en de logistieke sector in gesprek over de inzet van (zero-emissie) distributiesystemen.

D66 wil

1. **Betere treinverbindingen tussen Tilburg/Breda/Eindhoven en Brussel/Antwerpen/Düsseldorf.**
2. **Een bereikbaarheid met openbaar vervoer, zowel in gebieden met een hoog als met een laag reizigersaanbod met als uitgangspunt zero-emissie en inzet van flexibel vervoer.**
3. **Doorstroming bereiken door eerst smart mobility en alternatieve vervoersmiddelen te introduceren en pas daarna denken aan asfalt.**
4. **Brabant wordt de broedplaats voor smart mobility en schone mobiliteit in Europa.**
5. **Dat uitbreiding van vliegveld Eindhoven geen automatisme is.**
6. **Meer aandacht voor de fiets en uitbreiding naar 20 snelfietspaden.**
7. **Uitbreiding van oplaadmogelijkheden voor elektrische voertuigen naar 15.000 openbare laadpalen en uitbreiding snellaadstations.**
8. **Samen met gemeenten en de logistieke sector in gesprek over de inzet van zero-emissie distributiesystemen.**

Natuurontwikkeling

Iedereen geniet van een groen landschap. Brabant is een aantrekkelijke provincie door zijn mozaïek van natuur- en cultuurlandschap nabij een levendig stedelijk gebied. Een groen landschap is een welkome toevoeging voor een gezond leef- en werkclimaat. Natuurlandschap draagt bovendien bij aan klimaatadaptatie; een opgave waar volgens D66 de komende periode hard aan gewerkt moet worden. De afgelopen jaren zijn grote stappen gezet om de Brabantse natuur te versterken, maar de doelstellingen zijn nog niet gehaald.

D66 heeft meer ambitie. Samen met de zogenaamde manifestpartijen, Brabantse Steden en het Groen Ontwikkelfonds Brabant wordt geïnvesteerd in ruim 6.500 hectare nieuwe natuur en 700 kilometer ecologische verbindingsszones.

D66 wil dat de provincie ambitieus en creatief is, bijvoorbeeld door inwoners te stimuleren om zelf nieuwe natuur te realiseren.

Natuurontwikkeling is niet alleen een zaak voor de buitengebieden. Juist aan de randen van de stad en in de stad zelf ziet D66 kansen voor meer natuur. Daarbij blijft de samenwerking met de waterschappen, grondeigenaren en terrein beherende organisaties (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Brabants Landschap) van groot belang.

D66 staat voor een onderscheidend, uitnodigend en verbindend Brabants natuurlandschap.

Noord-Brabant heeft van alle provincies de grootste opgave voor het realiseren van het Natuurnetwerk. Daarbij wil D66 dat dit netwerk van hoge kwaliteit is en uitnodigt om ervan te genieten. Maatregelen die hieraan bijdragen konden en kunnen altijd op steun van D66 rekenen. Daarnaast regelden we in de Staten dat er de komende jaren extra geld is voor toezicht in de Brabantse natuurgebieden, in afwachting van een regeling op Rijksniveau. En we zorgden ervoor dat het nieuwe natuurbeschermingsbeleid van de provincie duurzamer en diervriendelijker is.

Aanpak op hoofdlijnen

D66 wil mensen beter bewustmaken dat natuur niet vanzelfsprekend is. Daarom moeten we blijven inzetten op bewustwording van de opgave. Daarnaast wil D66 stevig investeren in natuur. Die investeringen zijn gericht op de kwaliteit van de bodem, de lucht en de fauna (met name de insectenpopulatie).

D66 vindt dat boeren belangrijke partners zijn in natuurbeheer. Tot slot zal de provincie moeten anticiperen op de gevolgen van klimaatverandering.

» Bewust zijn van de waarde van natuur

In 2020 vindt in het Brabantse ‘Groene Woud’ de landschapstriënnale plaats. D66 ziet hier een momentum om de ontmoeting tussen inwoners, overheden en ondernemers te versterken. Maar D66 wil ook anderen uitnodigen om mee te denken over het Brabants landschap: ontwerpers, landschapsarchitecten, stedenbouwkundigen en (beeldend) kunstenaars worden uitgedaagd om het volgende landschap van Brabant te presenteren. Omdat gelijktijdig gewerkt wordt aan de omgevingsvisies van gemeenten is de provincie nodig om de verbinding tussen beide trajecten te bewaken.

Naast de natuur van de toekomst is er al volop natuur beschikbaar in Brabant. D66 wil onze bestaande natuur goed beschermen en beheren. Voorkomen van dumping van afval in de natuur heeft de hoogste prioriteit. Zolang het Rijk zijn verantwoordelijkheid ontloopt, wil D66 op provinciaal niveau opruimkosten, toezicht en handhaving financieren. Dit is echter geen houdbare situatie en de provincie moet blijven strijden om de financiering op Rijksniveau te regelen.

D66 blijft zich inzetten om drempels die worden opgeworpen door gemeenten bij het aanbieden van afval worden weggenomen. De verscheidenheid in regels zorgt ervoor dat mensen niet met hun afval bij de milieustraat terechtkomen. Indien noodzakelijk is D66 voor een provinciale richtlijn. Daarnaast wil D66 de campagne om mensen ervan te doordringen dat dumpen van afval in de natuur niet kan en bestraft wordt voortzetten.

D66 ondersteunt de integrale handhaving in het buitengebied en de natuurparken. De ingezette koers met Samen Sterk in Brabant is effectief, maar wordt nog niet optimaal benut. Deze dient daarom geïntensiveerd te worden. D66 ziet daarnaast kansen voor datagedreven handhaving. Drones kunnen snel en eenvoudig ondersteunen bij de opsporing van illegale activiteiten en voorkomen permanente surveillance en camera's. D66 wil hier graag mee experimenteren in de komende periode.

» **Bij natuurbeheer hoort beheer van de wildstand**

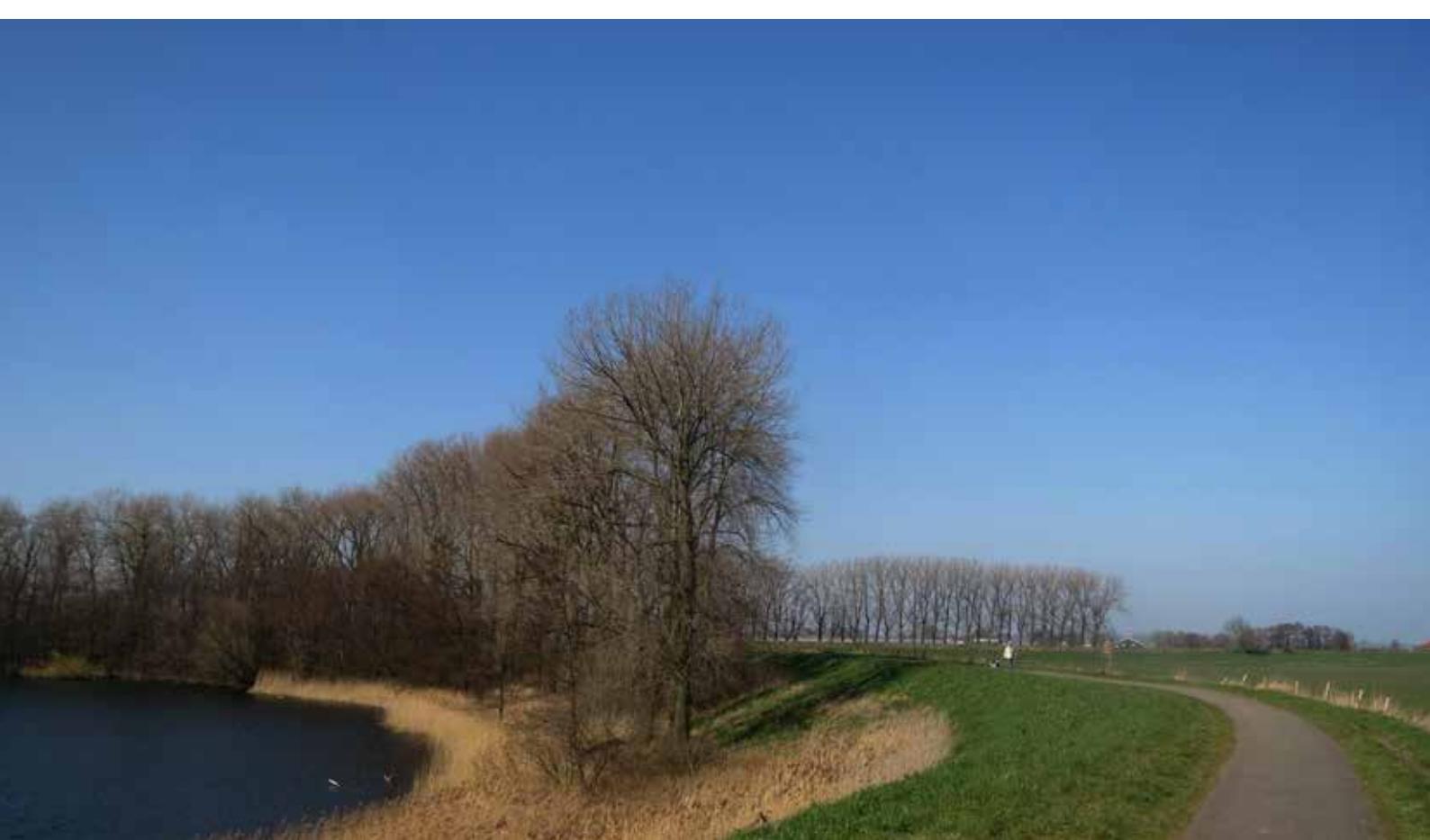
Onder faunabeheer verstaat D66 het bewaken van de ecologische balans, de verkeersveiligheid en gezondheid voor de mens in een gebied. De uitvoering hiervan ligt in opdracht van de provincie bij de Faunabeheereenheid. D66 kiest daarbij voor een gebiedsgerichte aanpak met schadereductie als hoofddoel, waarbij altijd eerst diervriendelijke en alternatieve beheermethoden worden overwogen, voordat wordt besloten tot jacht. Zo kiezen wij liever voor structurele oplossingen, zoals bijvoorbeeld het plaatsen van rasters bij wegen in plaats van het afschieten van groot wild.

Jacht is alleen toegestaan als er geen redelijke diervriendelijke alternatieven mogelijk zijn.

» **De Brabantse bodem, lucht en insectenbestand met voorrang verbeteren**

De Brabantse bodem kampt met veel problemen, waaronder verdroging, verzilting in West-Brabant, verstening en vermeesting. Om te komen tot oplossingen is er een belangrijke rol weggelegd voor de provincie. D66 wil de bodemkwaliteit flink verbeteren.

Samen met de waterschappen worden maatregelen tegen verzilting en verdroging versneld opgepakt. De bestaande programma's evalueren we en daar waar nodig versnellen we. In de strijd tegen verstening kan de provincie programma's als Operatie Steenbreek en Vergroening Schoolpleinen tijdelijk stimuleren. Na de opstartfase ziet D66 hier vooral een rol voor de gemeenten weggelegd.

De provincie zet het transitieprogramma landbouw krachtig door samen met partners op landelijk, provinciaal en gemeentelijk niveau. Vermesting wordt aangepakt met een fosfaat-reductieplan en de route van kringlooplandbouw.

D66 onderstreept het belang van natuur-inclusieve landbouw, vooral in gebieden die grenzen aan het natuurnetwerk en in grondwaterbeschermingsgebieden. En D66 wil het gemakkelijker maken om initiatieven te ontwikkelen, samen met de waterschappen en terrein beherende organisaties. Door de aanleg van 'lichtgroene' randen om 'donkergroene' natuurgebieden te stimuleren, versterken we de natuur als geheel en vergroten we het aantal natuurbeheerders en -beschermers. In de natuurgebieden die overbelast zijn door stikstof streeft D66 naar verbetering van de huidige situatie door intensivering van het Programma Aanpak Stikstof (PAS).

D66 maakt zich zorgen over de toekomstbestendigheid van de Natura 2000 gebieden, als gevolg van de schadelijke uitstoot. Het toepassen van PAS, waarin de afweging van economische ontwikkeling en uitstoot plaats heeft, verdient meer prioriteit. Hierbij wil D66 een scherpe analyse ter vermindering op de door de provincie ingenomen ruimte op het gebied van prioritaire projecten, de agrarische sector en de groei van logistieke sector.

D66 streeft naar een verhoging van het organische stofgehalte van de Brabantse bodem met 1%. Dat lijkt een kleine stap, maar het geeft een enorme boost aan de bodembiodiversiteit. Met elke procent die in de Nederlandse bodem wordt vastgelegd besparen we een hoeveelheid CO₂ die overeenkomt met de jaarlijkse Nederlandse uitstoot van CO₂. Zulke bodems houden het regenwater bovendien langer vast en vragen minder mest en bestrijdingsmiddelen. Door gerichte maatregelen kunnen de koplopers dit doel tussen 2023 en 2028 bereiken.

Speciale aandacht vraagt D66 voor de afname van de hoeveelheid en soorten insecten. Een internationale aanpak is volgens D66 nodig om de afname te stoppen. Dit weerhoudt ons niet van de provinciale verantwoordelijkheid om in actie te komen. De provincie heeft in het verleden geld geïnvesteerd in tijdelijke impulsmaatregelen; lerend van die ervaring kiest D66 liever voor fundamenteel bodembeheer. Daarvoor hebben we de hulp van boeren nodig, want zij zijn de belangrijkste bodembezitters en -beheerders.

» **Veranderend klimaat**

Als de doelstellingen van het klimaatakkoord bereikt worden, blijft de stijging van de gemiddelde temperatuur op aarde beperkt tot 1,5 tot 2 graden Celsius. Extreme neerslag en extreme droogte zullen elkaar afwisselen. Dit heeft gevolgen voor onze leefomgeving. We zullen onze leefomgeving dus moeten aanpassen aan het veranderde klimaat. Meer groen betekent meer opname van water in de bodem, lokaal minder extreme temperaturen (hittestress) en een beter leefklimaat dan in een versteende omgeving. Een groene omgeving nodigt uit tot meer bewegen (een betere gezondheid) en verhoogt de leefbaarheid en daarmee de economische waarde van wijk, dorp en stad.

Meer groen betekent, als het goed wordt ingevuld, meer biodiversiteit en meer insecten.

Ons provinciale bodem- en watersysteem richten we zo in dat we voorbereid zijn op periodes met overvloedige neerslag of langdurige droogte. Dat doen we samen met de burgers en andere bestuursorganen.

D66 kiest voor groen!

» Brabander als belangrijke partner

D66 is optimistisch over de grote hoeveelheid lokale initiatieven voor natuurontwikkeling. D66 wil deze stimuleren en ruimte geven aan collectieven die natuurbeheer of ontwikkeling mee willen uitvoeren; specifieke stimulans wil D66 voor agrarische ondernemers die ambities tonen voor de aanleg en het beheer van natuur. Zij zijn voor het draagvlak van de sector en de verbinding tussen agrarisch gebied en de natuur van groot belang en verdienen een steuntje in de rug. D66 verwerpt de veronderstelde tegenstelling tussen agrarische ondernemingen en natuur. Brabanders, en met name boeren zijn onderdeel van de oplossing om het prachtige Brabants natuurlandschap te behouden en ontwikkelen. Dat mag van D66 verder gaan naar medebeheer van natuur. Zij hebben hierbij uiteraard wel een zekere verantwoordelijkheid, daar mag de overheid hen dus ook op aanspreken.

Wij zijn enthousiast over dorpsraden die plannen ontwikkelen voor natuurontwikkeling in hun omgeving, over scholen die actief bezig zijn met de vergroening van schoolpleinen, over boeren die goed zorgen voor weidevogels en het natuurlijk landschap aangrenzend aan hun areaal.

D66 wil het natuur-inclusief denken en ontwikkelen dat al volop aanwezig is in de bouw, bij bedrijven en in de agrarische sector de komende jaren leidend maken en verder stimuleren met het beleid van de provincie.

D66 wil:

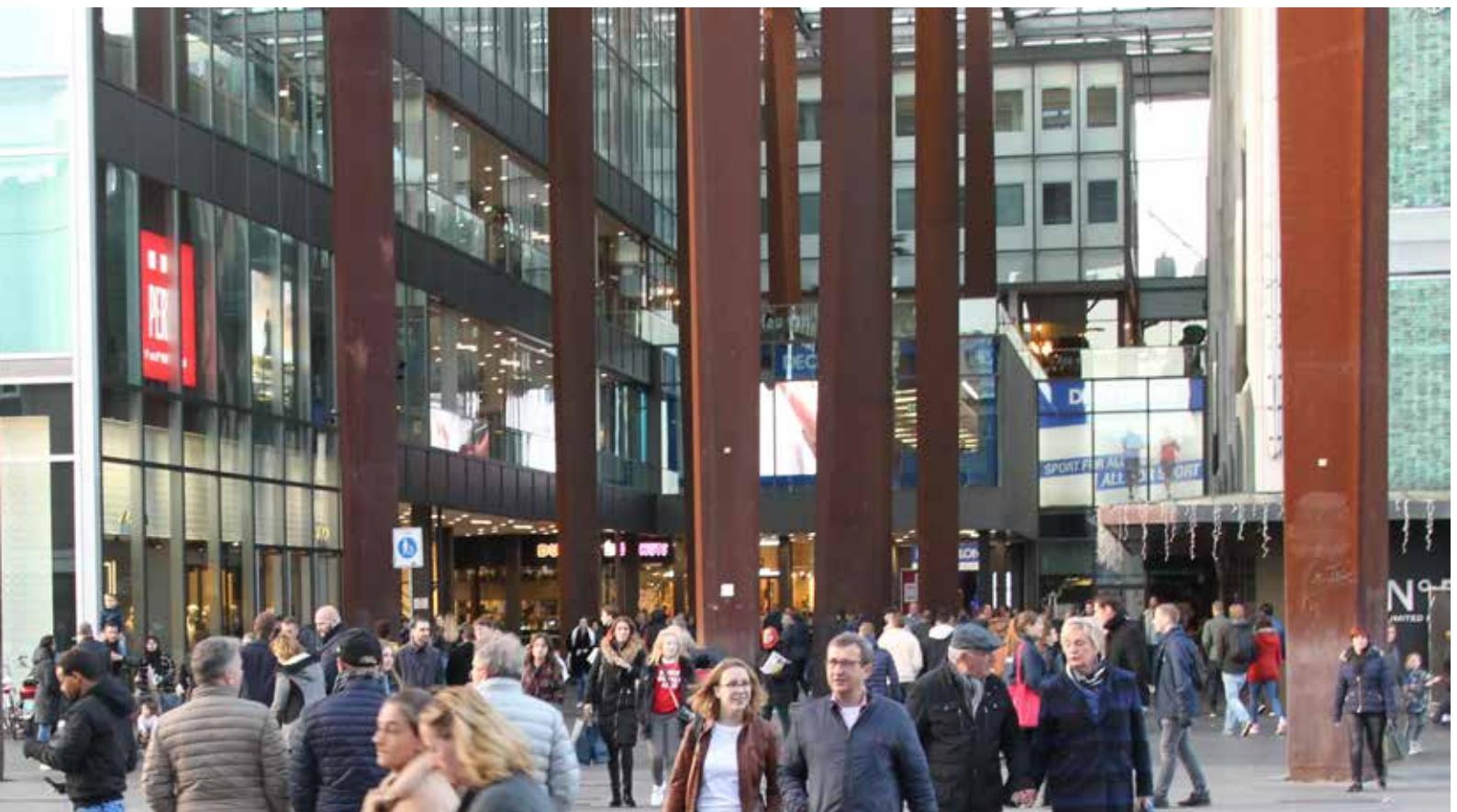
- 1. Blijven inzetten op natuurontwikkeling ook in en rond de steden.**
- 2. De creatieve en kunstsector betrekken bij de ontwikkeling van de landschappen.**
- 3. Met voorrang afval- en drugsdumping aanpakken.**
- 4. Versneld terugdringen van uitstoot van stikstof door industrie, verkeer en landbouw.**
- 5. Verbetering organische stofgehalte in de bodem.**
- 6. Intensivering van het ecologisch bermbeheer om het insecten-bestand te verbeteren.**
- 7. Natuur-inclusief bouwen en boeren.**
- 8. Meer groen, onder meer ter verzachting van de gevolgen van de opwarming van aarde.**

Versterken en innoveren naar een duurzame en circulaire economie

De Brabantse economie presteert al vier jaar achtereenvolgens sterker dan het landelijk gemiddelde. Brainport is toegetreden tot de mainports. De technologische industrie is in Brabant, met een productiegroei van 10 procent, dé groeimotor. Maar ook andere grote sectoren, zoals de bouw, de zakelijke dienstverlening en de zorg laten stevige groeicijfers zien.

Een sterke Brabantse economie staat niet op zichzelf. Een sterke economie zorgt voor een baan en inkomen voor onze Brabanders, geeft ontwikkelruimte voor onze steden en dorpen en draagt bij aan de maatschappelijke opgaven en het welzijn in Brabant.

D66 ziet de klimaatopgave en energietransitie als een opgave én een kans voor de Brabantse economie. In de hiervoor relevante sectoren technologie, bouw, automotive, gezondheid, agrifood en energie heeft Brabant veel kennis. De energietransitie als impuls voor de Brabantse economie dus. Dit vereist dat alle spelers de ambitie omarmen om koploper te zijn in de energietransitie. Op deze wijze zijn bedrijven zich ervan verzekerd dat de afzetmarkt voor duurzame producten nabij vorm wordt gegeven. Dit zal een impuls geven voor de kennisopbouw, werkgelegenheid en uitbreiding naar de Europese markt.

De afgelopen bestuursperiode was D66 betrokken bij de oprichting van de Jheronimus Academy of Data Science (JADS) in Den Bosch, de eerste onderwijsinstelling in Nederland op dit nieuwe kennisgebied. Het motoronderhoud aan de F35 in Woensdrecht zorgt voor werkgelegenheid voor deze en toekomstige generaties. Dat is belangrijk voor de economische structuurversterking van West-Brabant. En het Leisure ontwikkelfonds Brabant levert veel nieuwe banen op binnen de voor Brabant belangrijke vrijetijdseconomie. D66 was ook betrokken bij de investeringen in de zorgeconomie en logistieke sector. Er was aandacht voor start-ups en scaleEr was aandacht voor start-ups en scale-ups, voor de (door) ontwikkeling van campussen en kennisclusters.

Aanpak op hoofdlijnen

43

D66 zet in op een baan voor elke Brabander. Daartoe blijft D66 werken aan een gezonde economie en arbeidsmarkt voor nu en in de toekomst. D66 heeft de ambitie om de economie gereed te maken voor de toekomst.

D66 wil blijven inzetten op het ondersteunen van innovaties en het versterken van de economie rondom maatschappelijke opgaven als zorg en gezondheid, energie en klimaat, landbouw en voedsel en slimme, duurzame mobiliteit.

D66 wil dat de economie meer in balans met de omgeving komt en wil de komende periode flinke stappen zetten in de transitie naar circulaire economie, vergroening van bedrijfenterreinen en de huisvesting en scholing van werknemers. D66 ziet dat natuurontwikkeling, leefomgeving, mobiliteit, cultuur en de economie hand in hand gaan. D66 weegt ontwikkelingen op deze gebieden in balans met elkaar af.

» Brabant is de provincie van innovatie

D66 ziet een belangrijke rol van innovaties in de diverse regio's in Brabant op het gebied van onder andere agrifood, logistiek, datascience, fotonica, bouw en zorg.

D66 ziet een rol voor de provincie als de innovatie ook beantwoordt aan maatschappelijk nut en gepaard gaat met sociale innovatie.

D66 blijft inzetten op ondersteuning van ecosystemen rondom krachtige kennis- en innovatiecampussen zoals BIC, JADS, SPARK, Logistiek Park Breda, Pivotpark en automotive campus Helmond. Daarbij willen wij niet alleen inzetten op een ecosysteem van grote spelers maar juist ook van MKB-bedrijven. De provincie kan als regisseur of als partner deelnemen aan deze ecosystemen.

Ook de vrijetijdseconomie in Brabant kan verdere versterking gebruiken.

De afgelopen jaren is al veel geïnvesteerd in het vinden en binden van bezoekers. De Brabant-branding is op koers, maar mag versterkt worden in het verbinden van diverse leisure hotspots zoals Breda en Den Bosch, de leisure boulevard in Midden Brabant, de diverse musea et cetera. Het doel is om zowel bezoekers langer in Brabant te laten blijven en meer te laten beleven. Hierbij kan ook gebruik gemaakt worden van typische Brabantse kenmerken zoals het agrarische platteland en de centra van creativiteit en design. Verbinden van voedselproductie, Brabant en toerisme zoals het "we are food" jaar is hier een mooi voorbeeld van en verdient navolging.

» **Van topsector naar regionale groeistrategie en verbinden met maatschappelijke opgave**

44

D66 ziet de regionale kracht in de Brabantse economie. Samenwerking van centrumsteden, middelgrote steden, hoger en middelbaar onderwijs en bedrijven neemt meer en meer toe. We zien in de regio's belangrijke ecosystemen ontstaan die gericht zijn op een regionale groeistrategie maar ook de kwaliteit van de leefomgeving verbeteren en nieuwe perspectieven ontwikkelen voor regio's. Hierbij is het alleen investeren in topsectoren onvoldoende. Juist het steunen van regionale groeistrategieën draagt zorg voor de ontwikkeling van regio's.

Een aantal van de grootste Nederlandse bedrijven is gevestigd in Brabant. De kracht van de Brabantse economie, een bron voor innovatie, zit voor een deel in de combinatie van deze grote marktleiders en de flexibiliteit die het midden- en kleinbedrijf (MKB) kenmerkt. Het MKB is de motor voor werkgelegenheid op het platteland en is vaak honkvast. Daarmee neemt het een sleutelpositie in de sociale structuur van het buitengebied. In de komende periode richt het economisch beleid zich primair op regionale ontwikkeling van de economie. Hierbij wil D66 dat de provincie samen met de grote steden het voortouw neemt voor het verder uitwerken van deze regionale aanpak en vervolgens dit als uitgangspunt neemt voor het locatie- en investeringsbeleid.

D66 wil graag dat het MKB op het platteland blijft, omdat het daar voor banen en daarmee leefbaarheid zorgt. Daarom moet er voldoende ruimte zijn in de Omgevingsvisie voor lokale groei van deze bedrijven. Nieuwvestiging wil D66 echter concentreren rondom de steden, zodat daar innovatie versterkt kan worden en het landschap op het platteland zoveel mogelijk gespaard wordt.

» **Brabant is dé provincie van de circulaire economie**

D66 vindt dat de economische activiteiten in balans met de omgeving moeten zijn. Dit betekent dat we naar een circulaire economie willen. Dit is een economisch systeem waarin afval niet bestaat. Reststromen uit productieprocessen vormen grondstoffen voor andere producten. En op het einde van hun levensduur worden producten opnieuw omgezet tot grondstoffen. Dit betekent dus ook dat de belasting van de omgeving minimaal is op milieuaspecten. Elke niet-natuurlijke uitstoot naar lucht of water betekent immers dat de kringloop niet gesloten is.

D66 vindt het tijd voor een emissieloze agrarische sector, zelfvoorzienende bedrijventerreinen op het gebied van energie en een forse reductie van uitstoot van geur, fijnstof, stikstof en CO₂. De provincie heeft een belangrijke voorbeeldfunctie bij het versnellen van de overgang van de op fossiele grondstoffen gebaseerde economie naar de circulaire economie. D66 wil dat de provincie bij haar inkoop van producten circulair als norm kiest. Daarnaast wil D66 dat de provincie een actieve bijdrage levert in de regionale en sectorale strategieën op het gebied van circulariteit (kringlooplandbouw, circulair bouwen, emissiereductie mobiliteit en circulaire bedrijfsterreinen). Een voorbeeld hiervan is de samenwerking van de provincie met ondernemers en gemeente bij GreenTech Park Brabant, waarbij principes zoals afval is grondstof, experimenteerruimte, interactie, samen delen en gezonde leefomgeving leidend zijn in de vormgeving.

» **Mensen ondersteunen om actief te blijven op de arbeidsmarkt**

Er zijn grote uitdagingen op de arbeidsmarkt. De Brabantse arbeidsmarkt vraagt specifieke aandacht: als gevolg van digitalisering en robotisering zullen er banen verdwijnen en bijkomen. Maar wat vooral gaat gebeuren, is dat banen en taken op grote schaal zullen veranderen. Dat speelt nu al in alle sectoren. Er zijn beroepen die verdwijnen en er zijn nieuwe beroepen. Nieuwe competenties worden gevraagd: oplossingsgericht denken, creativiteit en samenwerkend vermogen. Het is zaak dat werknemers zich hier tijdig op kunnen toerusten, want blijven is zeer belangrijk in de arbeidsmarkt van nu. Om die reden kan de provincie hierin ook een rol innemen door samen met arbeidsmarktregio's en werkgevers een databank voor de toekomstige nieuwe functies op te zetten. Op deze manier kunnen alle nieuwe functies vroegtijdig gesigneerd, geïnventariseerd en inzichtelijk worden gemaakt. Op basis hiervan kunnen de studenten en werkzoekenden zich op tijd voorbereiden op deze toekomstige functies.

Daarnaast zien steeds meer werkgevers krapte op hun specifieke vraag ontstaan, zoals in de zorg, IT, logistiek, energietransitie en politie. Hierbij gaat het niet alleen over een tekort aan mensen, maar ook over een tekort op competenties en specifieke kennis. Op het gebied van techniek, logistiek, energietransitie en zorg wordt het tekort aan gekwalificeerd personeel nijpend.

Dat betekent dat wij ervoor zorgen dat alle nieuwe functies snel in kaart worden gebracht en zo het onderwijs in staat stellen hierop in te kunnen spelen. Ook mensen die op zoek zijn naar nieuwe en andere functies zijn zo in de gelegenheid om hiervan gebruik te maken en in zichzelf te investeren. Het concept leven-lang-leren is onontbeerlijk voor het bijscholen of herscholen voor de arbeidsmarkt. De provincie zal met alle partners (bedrijven, vakbonden, mbo, hbo en universiteit) het programma leven-lang-leren intensiveren. Daarbij neemt de provincie het voortouw om de verschillende initiatieven in de arbeidsmarktregio's te bundelen.

Analoog aan de Brainportagenda zal er een Brabantbrede impuls nodig zijn op de beroepsgerichte opleidingen. Zo zal bijvoorbeeld voor de overgang van gas naar andere energiebronnen voor woningen en de robotisering behoefte aan vakmensen opleveren die geschoold zijn in de laatste installatietechnieken en mechatronica. D66 wil dat de provincie de regie neemt om samen met gemeenten, bedrijfsleven en onderwijs de verbinding tussen vmbo en mbo en bedrijven te versterken, leerwegen meer adaptief in te richten en beroepsgericht onderwijs te promoten bij jongeren.

Ook moeten regionale Werkbedrijven hierin een actievere rol hebben in samenwerking met regionaal onderwijs (roc's) om deze nieuwe potentiele arbeidskrachten aan een duurzame baan te helpen. Deze mensen kunnen de arbeidsmarktkrapte in een aantal sectoren, zoals zorgsector en logistiek, heel snel oplossen.

D66 wil dat de provincie een verbindende rol gaat spelen om het functioneren van de regionale Werkbedrijven te verbeteren, door betrokken partijen beter te laten samenwerken en ondersteuning te bieden waar deskundigheid en kennis ontbreekt.

» **Arbeidsmigranten nemen deel in onze economie en maatschappij**

De krapte van de arbeidsmarkt wordt deels opgelost met (tijdelijke) werknemers uit andere Europese landen. D66 ziet de Europese Economische Ruimte als een groot goed en staat positief tegenover de inzet van (tijdelijke) werknemers uit andere Europese landen.

In de woonomgeving worden mensen geconfronteerd met tijdelijke bewoners en vraagt men zich af wat dit betekent voor de cohesie van de buurt. Aan de andere kant zoeken werkgevers naar woningen voor hun tijdelijke werknemers. En dat alle werknemers tijdelijk zijn is tevens achterhaald: De praktijk van de afgelopen jaren heeft geleerd dat circa 60 procent van de arbeidsmigranten uiteindelijk besluit om zich hier permanent te vestigen. Komende jaren wordt een inhaalslag gevraagd, gericht op betere faciliteiten voor huisvesting en opleiding van arbeidsmigranten.

D66 wil dat de provincie haar verantwoordelijkheid neemt op het gebied van de ruimtelijke mogelijkheden tot huisvesting. Voor de tijdelijke werknemers is tijdelijke vestiging een noodzaak. D66 wil dat alle mensen in Brabant goed gehuisvest worden, ook als dit tijdelijk is. Daarom wil D66 zogenaamde short stay faciliteiten mogelijk maken op en rondom bedrijventerreinen en agrarische locaties.

D66 wil:

- 1. Nadruk op regionale economie en MKB in plaats van nadruk op topsectorenbeleid.**
- 2. Maatschappelijke opgaven zoals de energietransitie, wonen, gezondheid en onderwijs centraal stellen.**
- 3. Koploper in Nederland zijn op het gebied van circulaire economie.**
- 4. Investeren in een leven lang leren.**
- 5. Investeren in voor toekomstvaste beroepsgerichte opleiding.**
- 6. Vestiging van tijdelijke arbeidsmigranten in short stay.**

Cultuur van en door elke Brabander

Kunst en cultuur verrijken het leven van mensen. Ze kan plezieren, choqueren, uitdagen. Ze stelt mensen in staat buiten de dagelijkse dynamiek even stil te staan. Even te genieten. Even na te denken.

Cultuur helpt bij het leren. Zij vertelt verhalen over het verleden, heden en mogelijke toekomsten. Over de provincie, de stad en het dorp. Ze weerspiegelt de tijdgeest en de identiteit, maar voegt er ook elementen aan toe.

Cultuur is overal. Op microniveau, bij de liefhebber die zingt in een koor, bij de leerling die via school voor het eerst kennismaakt met andere muziek dan die van zijn ouders, bij de feestganger die een festival bezoekt. Ze is er op macroniveau voor de makers van voorstellingen, in Veghel op de CHV-Noordkade waar het voormalig industrieterrein opnieuw zijn toegevoegde waarde toont met behoud van zijn oorspronkelijk karakter.

Cultuur in Brabant is levendiger dan ooit. In Brabant vinden de makers uit verschillende disciplines elkaar. In Brabant waarderen we de vernieuwende crossovers die maatschappelijke thema's vooruitbrengen. In Brabant tonen we hoe kunst kan helpen tegen de eenzaamheid van ouderen.

Dankzij toonaangevende typisch Brabantse evenementen zoals de Dutch Design Week of de festiviteiten rondom Jeroen Bosch komen steeds meer bezoekers naar onze provincie. Daarmee is het belang van kunst en cultuur voor de vrijetijds-economie bewezen.

Het is onomstreden dat cultuur het vestigingsklimaat versterkt. Hetzelfde geldt overigens voor sport(evenementen). Buitenlandse kenniswerkers vestigen zich graag in Brabant. D66 wil met name in de Brainport dan ook door met de investeringen in de kunst en verwacht hierin ook een bijdrage van het Rijk. Kortom, we hebben de wind in de rug. Maar D66 wil niet achterover leunen. Er zijn nog genoeg kansen om te grijpen.

» **Het culturele ecosysteem**

D66 herkent zich in het door de provincie ontwikkelde model van één cultureel ecosysteem. Het idee is dat een hele keten wordt versterkt: meer educatie om mensen kennis te laten maken met verschillende kunstuitingen, betere ondersteuning van amateurkunst, extra aandacht voor ontwikkeling en behoud van talenten, en doorgroei van de kwaliteit van producties naar (inter)nationaal niveau. En daarbij zouden verschillende overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties hun eigen, specifieke rol op moeten pakken. D66 ziet dat makers, mede met de provinciale ondersteuning van de impulsgelden en het investeringsfonds Brabant C, hier al stappen hebben gezet. Nu is het de beurt aan de overheden om een tandje bij te schakelen.

Allereerst moet de regeldruk omlaag.

Aanvraageisen voor financiële ondersteuning moeten op elkaar afgestemd worden, zodat makers maar één aanvraag hoeven te op te stellen. D66 wil dat samen met alle betrokken partijen in de gehele provincie de dialoog wordt gevoerd om te komen tot uniformiteit in de wijze van subsidieaanvraag. Deze dialoog moet ook leiden tot het in kaart brengen van de sterke en zwakke plekken in het hele Brabantse cultuursysteem. Ook het rapport De Waarde van Cultuur Brabant 2018 kan hieraan bijdragen. Alleen als alle partijen samenwerken en hun verantwoordelijkheid pakken, krijgen en houden we een vitale cultuursector. De provincie moet hierin de rol van aanjager vervullen.

In de afgelopen paar jaren hebben culturele instellingen en individuele makers nieuwe samenwerkingsverbanden gevonden met bijvoorbeeld zorginstellingen of onderwijs. D66 heeft hier veel waardering voor. Maar wij denken dat de provincie ook tijd kan investeren om vanuit zorg, onderwijs, bouw, natuurontwikkeling et cetera verbinding met de cultuurmakers te laten maken. Dit is een verbreding van het culturele systeem.

D66 is zich als geen andere partij bewust dat een cultuursysteem niet eindigt bij provinciegrenzen. Daarom vindt D66 dat er een internationaliseringsambitie moet worden ontwikkeld om meer in het buitenland te kunnen spelen of exposeren, maar ook om internationale masterclasses door toppers te laten verzorgen. Zo kan het Nederlandse peil verder verhoogd worden.

Talentontwikkeling is de zuurstof van een vitaal cultuursysteem. D66 wil dat de provincie de Talenthubs uitbreidt zodat meer talenten ook langer ondersteund kunnen worden.

Ook wil D66 explicet werk maken van het verbeteren van het vestigingsklimaat voor makers. Momenteel vertrekken veel makers naar de Randstad, onder andere vanwege de werkgelegenheid, het aantal speel- en oefenplaatsen en het culturele netwerk. D66 wil dat de provincie deze en andere behoeftes bij makers inventariseert en werk maakt van het verbeteren hiervan.

» **Erfgoed**

Met het vrijkomen van veel industrieel en religieus erfgoed in de komende periode zullen scherpe keuzes voor te bewaren erfgoed gemaakt moeten worden. D66 vindt het huidige erfgoedbeleid van de provincie goed en we willen graag dat dit de komende periode voortgezet wordt. Dit houdt in dat we de vier verhaallijnen (bestuurlijk, bevochten, religieus en innovatief Brabant) als richtlijn willen blijven gebruiken bij de keuzes van de te behouden erfgoed. Erfgoed dat hierbij niet onderscheidend is kan wat D66 betreft getransformeerd worden.

» **Kunst en cultuur als aanjager van innovaties**

De creatieve sector heeft in Brabant van oudsher stevige grond onder de voeten. En er is al lang een verbinding met de maakindustrie waar Brabant ook zo sterk in is. De Design Academy heeft niet voor niets wereldfaam. Cultuur is een vliegtuig voor creativiteit en innovaties. D66 wil creatieve broedplaatsen blijven ondersteunen op twee manieren.

Ten eerste wil D66 blijven onderstrepen dat Brabant van oudsher een creatieve regio is met een sterke maakindustrie. Wij willen de komende periode inzetten op een Rijksmuseum voor Design.

Als tweede willen we te bewaren erfgoed inzetten voor creatieve broedplaatsen waar kunstenaars, ondernemers en overheden elkaar kunnen ontmoeten en samenwerken aan maatschappelijke opgaven.

Werkplaatsen (zoals het Textiellab of het EKWC (keramiek)) spelen een sleutelrol. Zij verhogen de technische vaardigheden van makers en zijn een centrum voor nieuwe ideeën en experimenten. Betere positionering en facilitering van deze werkplaatsen zullen hun impact kunnen vergroten.

» **Vrijtijdseconomie**

Kunst en cultuur raken iedere Brabander en zorgen voor ontspanning van de Brabanders. Cultuur levert een meerwaarde op voor de toeristische sector en het economisch vestigingsklimaat. Dichter bij huis levert het maken of genieten van kunst in onze vrije tijd, ontspanning op.

VisitBrabant zou wat D66 betreft een sterkere ondersteunende rol kunnen spelen in het promoten van de Brabantse cultuur en de marketing van individuele makers. Verder wil D66 laten onderzoeken of de provincie kan participeren in het initiatief WeArePublic. Dit initiatief biedt voor abonnementhouders kortingen op de toegangsprijs om minder toegankelijke voorstellingen/exposities van meer publiek te voorzien. Een koppeling met het TalentHub-programma ligt wat D66 betreft voor de hand.

Voorts pleit D66 voor het samenwerken in BrabantStad-verband om ook op sportgebied aansprekende evenementen naar Brabant te halen en deze te verbinden met maatschappelijke opgaven.

Ook het inzetten op een Rijksmuseum voor Design is voor D66 essentieel voor het uitbouwen van de vrijetijdseconomie.

» **Cultuureducatie, laaggeletterdheid en mediawijsheid**

Op het gebied van cultuureducatie, laaggeletterdheid en mediawijsheid zijn de afgelopen jaren stappen gezet. Alhoewel dit gebied een verantwoordelijkheid is van scholen en gemeenten, ziet D66 de ondersteunende en regisserende rol van de provincie op dit gebied graag doorgezet. We denken dan aan de uitbreiding van deelnemende gemeenten en scholen aan het programma Cultuureducatie met kwaliteit en een Brabantbrede samenwerking met pabo's om initiatieven op cultuuronderwijs te stimuleren. We willen deze initiatieven krachtig doorzetten.

» **De relatie met het Rijk**

De ingezette weg van de provincie om samen met de Brabantse steden een regionaal perspectief te schetsen, ondersteunt D66. Het blijft de komende jaren van belang om de landelijke politiek te overtuigen dat bij verdeling van de cultuurgelden ook de provincie een belangrijk deel nodig heeft.

D66 wil de komende jaren het ‘regioprofiel Brabantstad’ verder uitbouwen naar een regioprofiel Brabant. We zien hier immers de eerste stappen om provinciaal en gemeentelijk beleid op het gebied van talentontwikkeling, subsidie en cultuureducatie beter op elkaar af te stemmen. D66 wil de komende bestuursperiode deze afstemming verder brengen.

Daar waar de Brabantse cultuursector in beweging is, zie je dat landelijke regelingen dit weliswaar heel interessant vinden, maar dat hun beoordelingscriteria nog veel op de klassieke leest gestoeld zijn. De provincie zou dan ook ruimte bij de landelijke fondsen moeten zien te creëren om onze beweging financieel te laten ondersteunen. Het zou wel heel zuur zijn als onze makers ineens niet meer aan de landelijke vereisten zouden voldoen.

» **Provinciale regelingen**

D66 kiest voor ontwikkeling en verdere versterking van de sector met de impuls geldenregeling, Brabant C, de makersregeling en de TalentHub in de komende periode. Dit betekent een verlenging van deze regelingen in de komende periode. Daarbij wil D66 wel evalueren of de uitvoeringskosten van deze regelingen optimaal zijn en of de uitvoering van deze regelingen ook beantwoorden aan het doel van de

» Provinciale regelingen

D66 kiest voor ontwikkeling en verdere versterking van de sector met de impulsregeling, Brabant C, de makersregeling en de TalentHub in de komende periode. Dit betekent een verlenging van deze regelingen in de komende periode.

D66 wil evalueren of de uitvoeringskosten van deze regelingen optimaal zijn en of de uitvoering van deze regelingen ook beantwoorden aan het doel van de regelingen: versterken van de sector, ondersteunen van nieuw talent en inwoners van jongens af aan in aanraking brengen met kunst en cultuur.

D66 wil een efficiënte uitvoeringsorganisatie. Deze organisatie zal uitgroeien tot een regisseur van het Brabantse culturele ecosysteem waarbij vele partners financieel en/of artistiek gaan bijdragen en waarbij de provincie bewaakt of de maatschappelijke doelstellingen worden behaald. De organisatie rond KunstLoc en Brabant C-fonds is hierbij een goede basis.

D66 wil:

1. Een Brabantbreed regioprofiel, waarin talentontwikkeling, cultuur-educatie en subsidieverlening afgestemd worden op gemeentelijk en provinciaal niveau.
2. Het impulsfondenprogramma 4 jaar verlengen om de gewenste innovaties te ondersteunen.
3. Dat het Brabant C-fonds uitgroeit tot een regisseur van het Brabantse culturele ecosysteem waarbij vele partners financieel en/of artistiek gaan bijdragen.
4. Krachtige regie op het bevorderen van cultuureducatie en mediawijsheid.
5. Een Rijksmuseum voor Design.
6. Erfgoed verbinden met creatieve broedplaatsen.

Richtingwijzers D66

56

De uitgangspunten van D66 zijn vastgelegd in vijf ‘Richtingwijzers’. Deze geven richting aan het denken en de ideevorming binnen de partij, maar hebben niet de status van dogmatische waarheden.

Streef naar een duurzame en harmonieuze samenleving

Wij willen de wereld om ons heen tegemoet treden met respect en mededogen.

Vertrouw op de eigen kracht van mensen

Wij vertrouwen op de eigen kracht en ontwikkeling van mensen. Daarom zien we de toekomst met optimisme tegemoet.

Beloon prestatie en deel de welvaart

Mensen zijn niet gelijk, wél gelijkwaardig. Mensen zijn verschillend en wij willen dat de overheid ruimte laat voor die verschillen.

Denk en handel internationaal

Samenlevingen zijn op steeds meer verschillende manieren met elkaar verbonden. Wij staan open voor de gehele wereld en sluiten niemand uit.

Koester de grondrechten en gedeelde waarden

De fundamentele waarden van onze samenleving zijn vrijheid voor en gelijkwaardigheid van ieder mens, ongeacht opvattingen, geloof, seksuele geaardheid, gerichtheid of herkomst.

Colofon

57

De verkiezingsprogrammacommissie (VPC) van D66 Noord-Brabant bestaande uit Eric Logister en Pieter Langer was verantwoordelijk voor het opstellen van het concept-verkiezingsprogramma.

De VPC heeft dankbaar gebruik gemaakt van de inbreng van de permanente programmacommissie, van de kennis in het maatschappelijk middenveld, van tal van individuele deskundige en betrokken personen binnen en buiten de partij en - last but not least - van de Statenfractie van D66.

Dit programma is geamendeerd en vastgesteld tijdens de algemene regio vergadering van 24 november 2018 in Tilburg.

Verantwoording fotomateriaal

Pieter Langer

Contact met de regio Noord-Brabant van D66

secretaris@d66noordbrabant.nl

Programma 2019-2023 D66 Noord-Brabant

Noord-Brabant

D66

D66 krijgt het voor elkaar